

ЗАМОНАВИЙ ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА ФАЛСАФАНИ ЎҚИТИШНИНГ ВАЗИФАЛАРИ ВА МУАММОЛАРИ

Сафарова Тумарис Рустамкуловна

PhD, катта ўқитувчи

Тошкент молия институти

АННОТАЦИЯ

Мақолада фалсафани ўқитиш замонавий олий таълимнинг ажралмас қисми сифатида кўриб чиқилади. Нофалсафий ихтисослик талабаларига фалсафани ўқитишда қўлланиладиган методлар мажмуаси ўрганилиб, бундай ўқитиш олдига қўйилган мақсадлар қайд этилган. Фалсафани ўзлаштириш жараёнида юзага келадиган муаммоларни таҳлил қилиш асосида талабалар уни ўрганишни бошлайдиган ушбу фан ҳақидаги тахминлар ва зоялар асосида уларни ҳал қилишнинг мумкин бўлган усуллари шакллантирилади.

Калит сўзлар: таълим, фалсафа, фалсафани ўқитишнинг вазифалари ва муаммолари, методология, номутахассис соҳалар, талаба, ўқитувчи.

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается преподавание философии как неотъемлемая часть современного высшего образования. Изучен комплекс методов, применяемых при обучении философии студентов нефилософских специальностей, отмечены цели, поставленные перед таким обучением. На основе анализа проблем, возникающих в процессе овладения философией, формируются возможные пути их решения, исходя из предположений и представлений об этой науке, которую начинают изучать студенты.

Ключевые слова: образование, философия, задачи и проблемы преподавания философии, методика, неспециализированные направления, студент, преподаватель.

КИРИШ

Қадим замонлардан бери фалсафа жаҳон таълим тарихида алоҳида, балки шарафли ўринни эгаллаб келган. Бундан ташқари, у биринчи фалсафий мактаблар давридан бошлаб дунёвий таълимнинг асосида туради. Классик университет таълими пайдо бўлиши билан фалсафа унинг ажралмас қисмига айланди. Бироқ, фалсафий курснинг мазмуни ҳар бир муайян давр ўрганиш олдига қўйган вазифаларга қараб доимий равишда ўзгариб турди. Бир томондан, фалсафа курсидан аста-секин янги йўналишлар пайдо бўлиб, кейинчалик илмий билимларнинг бутун тармоқларини ташкил этди. Бошқа томондан, фалсафий

тадқиқотларнинг янги йўналишлари пайдо бўлди, масалан, фан фалсафаси ёки фалсафий антропология.

Фалсафий таълим фаннинг ички мантиғига кўра мавжуд бўлиб, энг хилма-хил ижтимоий талабларга жуда сезгир. Замонавий таълимнинг босқичма-босқич ёки кўчига ўхшаш ўзгаришлари шароитида табиий савол туғилади: ҳозирги воқелик нуқтаи назаридан, талабаларга, шу жумладан бошқа, фалсафий бўлмаган мутахассисликни танлаганларга фалсафа нима бериши мумкин ва нима учун керак? "Илмлар маликаси" деган ғурурли унвонга қарамай, фалсафани ўрганишнинг аҳамияти, кўлами ва жуда зарурлиги қайта-қайта сўроқ қилинган.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Услубий мулоҳаза фалсафалашнинг моҳиятидан ажралмас, аммо фалсафани ўқитиш ҳали ҳам жуда кам ёритилган муаммодир. Фалсафа ўқитувчисининг талабаларга билимларни етказиш усуллари камдан-кам ҳолларда фалсафий нутқнинг алоҳида мавзусига айланади. Педагогиканинг сўзсиз даҳоси Ян Амос Коменский "ҳамма нарса маълум бўлиши керак", деб ҳисоблаган [3]. Бироқ, фалсафани ўқитишни оддий маълумот узатишга қискартириб бўлмайди ва у нафақат билимни, балки фалсафий муаммоларни - шахсий ва катта даражада ижодий жараёни доимий равишда тушунишни ҳам талаб қилади.

Фалсафани ўқитиш ва ўрганиш жараёнига бағишланган унчалик кўп бўлмаган ишлар орасида Гегелнинг "Университетларда фалсафа ўқитиш тўғрисида" қисқача мактубини эслатиб ўтиш керак. Унда муаллиф алоҳида объектларнинг тартибланиши натижасида "фалсафа барча алоҳида қисмларни тартибга солувчи бир бутун бўлиб қолади" деган умидни билдиради [2]. Шунингдек, у "Университетларда фалсафани ўқитиш... маълум билимларни эгаллашга олиб келиши керак ва бу маълум, услубий, инклюзив ва тартиблий ўлга боргандагина мумкин бўлади", деб қўшимча қилади [5]. Немис классикаси тўғри таъкидлаганидек, тизимлаштирилган билимларга таянмасдан мустақил фикрлаш мумкин эмас. Шу билан бирга, "маънавий ва табиий муносабатларнинг умумий табиати ўз-ўзидан бу мазмунни янада аниқроқ шаклда очиб берадиган позитив фанларга олиб келади" [3].

А. Моль таъкидлайдики, фалсафа ўз асосларига жиддий эътибор қаратганига қарамай, уни ўз доирасида ўқитиш усуллари ҳақида жуда кам гапирилганлиги ажабланарли [7]. Муаллиф шахсий фалсафий изланишни

фалсафани ўрганишнинг энг яхши усули деб ҳисоблайди. Лекин у фалсафий факултетларда дарс беришга кўпроқ эътибор қаратса, биз фалсафий бўлмаган ихтисослик талабаларига фалсафадан дарс беришга қизиқамиз.

В. В. Миронов ва Р.М. Расулова [5] замонавий ўқитиш муаммоларини кўриб чиқиб, Болония жараёнининг хусусиятларига ва унинг маҳаллий гуманитар, шу жумладан фалсафий, таълим ҳақиқатлари билан ўзаро таъсирига катта эътибор беришади. Б.Т. Ботирова, хусусан, гуманитар ва фалсафани ўқитишда компетенцияга асосланган ёндашувни қўллаш масалаларига эътибор қаратади [1].

Фалсафани ўқитишга оид мақолаларнинг кўплаб муаллифлари таъкидлаганидек, фалсафий бўлмаган мутахассисликлар талабалари кўпинча бу фанга салбий муносабатда бўлишлари мумкин, чунки улар бундан шахсан ҳеч қандай фойда кўрмайдилар, яъни олинган маълумотларни амалиётда қўллаш имкониятини кўрмайдилар: “Сиз Белведерени қадрлайсиз. Сиз ҳеч қандай фойда кўрмаяпсиз, ундан ҳеч қандай фойда кўрмаяпсиз ...”. Аммо агар сиз истеҳзоли бўлмасангиз, унда нима учун жуда аниқ дастурни кўрган билим бошқасига фойдасиз бўлиб туюлишини тушунишга ҳаракат қилиш керак. Биз фалсафа ўзларининг олдинги ҳаётий тажрибасининг коиноти билан ҳам, келажак касби ҳақидаги ғоялари билан ҳам боғлиқ бўлмаган кишиларнинг мақсадини кўрмаслигини таклиф қилишга журъат этамиз. “Парменид ёки Эпикурнинг қарашлари менга ҳаётда қандай ва қандай ёрдам беради?” - бўлажак молиявий таҳлилчи, дастурий таъминот ишлаб чиқарувчиси ёки самолёт дизайнери сўраши мумкин. Бундай саволлардан фақат умумий сўзлар ва ҳокимият ва урф-одатларга ишоралар билан кутулиш мумкин эмас, чунки буларнинг барчаси кейинги сўрашни тақиқлайди, шу билан бирга доимий сўроқ қилиш, жумладан, маданият ва онгнинг якуний асослари ҳақида доимо фалсафалашнинг моҳияти бўлиб келган. Албатта, фалсафанинг фойдалилигини исботлаш учун унинг бирлаштирувчи роли ва якуний дунёқараш масалалари ҳақидаги машҳур тезисларни келтириш мумкин. Бироқ, кўпинча бу сўзлар фақат маърузачи - фалсафа ўқитувчиси учун мазмун билан тўлдирилганлиги маълум бўлади. Фалсафадан беҳабар тингловчилар учун буларнинг барчаси шахсий тажрибалари билан боғлиқ бўлмаган оддий иборалар тўпламига ўхшаб кўриниши мумкин.

Талабаларга фалсафа курси нима учун кераклигини аниқ тушунтириш учун ўқитувчининг ўзи бўлажак бошқарувчи ёки иқтисодчи фалсафий билимларни қайерда ва қандай қўллаши мумкинлигини аниқ ва равион

тушуниши керак. Бунинг учун ушбу мутахассиснинг оддий кундалик ёки технологик вазифаларидан тортиб онтология, этика ва бошқа фалсафий фанларнинг предмети бўлган энг умумий ва мавхум масалаларга олиб келадиган барча боғланишлар занжирини кузатиш керак.

Шуни такидлаш жойизки, ҳар қандай файласуфлар ҳам фалсафанинг ҳар қандай таълимоти имкониятини бирдек баҳоламаган. Масалан, М.К.Мадаминов фалсафани ҳар қандай белгиланган дастур бўйича ўрганишни принципиал жиҳатдан имконсиз деб ҳисоблаб, буни “фалсафа бошқаларга ўтказиб, шу орқали уларга ўргатиш мумкин бўлган билимлар тизими эмас” деб асослаб берди. Унинг тушунчасида фалсафа шахсий савол-жавоб тажрибасига асосланади. Умуман олганда, “бу қандай қилиб мумкин?” деган савол туғилади, аммо “жонли тафаккурнинг мавжуд бўлиш усули ва айна пайтда йўли бор” [4]. Бироқ, Мадаминовнинг нуқтаи назарига қўшила олмаймиз, унга кўра, фалсафани ўрганишдан олдин бундай саволларни бериш керак. Ахир, у билан танишишдан олдин, одам кўпинча одатий қарашлар ва баҳолашлар оламида бўлади ва унинг асослари ҳақида савол беришни бошлаш учун ҳар доим мустақил равишда ундан ташқарига чиқа олмайди. Бирор нарса қандай қилиб мумкинлиги ҳақида ўз-ўзидан сўраш учун, қизиқиш ҳодисаси табиий деб қабул қилинган маълумот доирасидан ташқарида бўлиши керак.

Онтологиянинг муаммоли-саволларига келганда, концептуал аппаратнинг чекланган имкониятлари, экзистенциал тажриба ҳолатларини тавсифлаш ва тушунтириш қийинлиги ҳақида Мадаминовнинг фикрига қўшилиш мумкин. Бу ерда у “дунёдан репрессия қилинган” туйғуси [4], олинган билимларни тўлиқ сўз билан ифодалашнинг мумкин эмаслиги, ўз онгини ўзгартириш тажрибаси ҳақида гапиради. Аммо агар биз фан ёки ижтимоий фалсафа методологияси даражасида бўлсак, у ҳолда мавжудлик чегараларига яқинлашмасдан туриб, муайян усуллар ёки баҳолаш тизимларининг келиб чиқиш сабабларини қисмларга ажратиш мумкин. Агар мавжуд бўлган бутун коинотдан кичикроқ маълум бир тизимни ўрганиш керак бўлса, мантикий операциялар билан шуғулланиш ва ўз ҳиссий соҳасини сақлаб қолиш жуда мумкин. Бироқ, буни амалга ошириш учун сиз ушбу операцияларнинг имкониятлари ҳақида билишингиз ва қандай ҳолларда улар керак бўлиши мумкинлигини тушунишингиз керак.

Фалсафа ўқитувчилари қадимги дзен файласуфлари каби талабаларга канонларни ўйлаш учун бермайдилар [3]. Тартибга солинадиган ўқув жараёни, бир томондан, маълум миқдордаги маълумотни кейинчалик ўзлаштирилишини

назорат қилган ҳолда узатиш зарурлигини англатади, бошқа томондан, ҳар қандай расмийлаштиришга мос келмайдиган фикрлашнинг маълум турлари ва усуллари ўргатишдан иборатдир. Жуда қийин муаммо туғилади: нафақат маълум воситалардан (масалан, таҳлил ва синтез) фойдаланишни, балки акс эттириш каби муайян қобилиятларни ривожлантиришга ўргатиш. Билимлар йиғиндиси музлатилган, статик натижа бўлса, ҳар қандай кўникманинг ривожланиши амалий ривожланиш ва қўллашсиз мумкин бўлмаган жараёндир. Хўш, қандай қилиб деярли қарама-қарши бўлган нарсаларни бирлаштира оласиз: расмий равишда баҳоланиши мумкин бўлган билимлар тўпламини узатиш ва назорат қилиш ва баҳолаш аллақачон анча қийин бўлган кўникмалар ва фикрлаш усуллари ўргатишдан иборат эмасми?!

Шунга қарамай, биз Мадаминов бу ерда аниқлаган тўлиқ енгиб бўлмайдиган муаммони ҳали ҳам кўрмаяпмиз ва оптимистик тарзда, чекланган вақт шароитида ҳам бундай нарсани принципиал жиҳатдан мумкин деб тахмин қиламиз. Бироқ, бунинг учун жуда оддий шартга риоя қилиш керак: билимларни ўзлаштириш методологик тамойилларни ўрганишдан ажралган ҳолда амалга оширилмаслиги, балки уларни қўллашнинг бевосита натижаси бўлиши керак.

Шуни унутмаслик керакки, ҳар қандай ўрганиш бу атаманинг ижтимоий-фалсафий маъносида фаолиятдир. Бирор нарсани ўзлаштириш учун талаба нафақат маълум бир алгоритмни олиши, балки уни мустақил равишда такрорлаши керак. Албатта, фалсафага нисбатан "алгоритм" сўзининг ўзи аллақачон шубҳа остида. Шунга қарамай, алгоритмларсиз ахборотни мантиқий исботлаш, таҳлил қилиш, синтез қилиш ва тизимлаштиришнинг ўзи мумкин эмас. Фалсафани ўқитишнинг ўзига хослиги шундаки, ҳар қандай алгоритмни қўллашдан олдин унинг келиб чиқиши, имкониятлари ва билиш курилиши сифатида фойдаланиш чегараларини кўриб чиқиш зарур. Шунингдек, муайян усул ва воситалардан фойдаланиш фақат маълум бир услубий парадигма доирасида мумкин, бу эса ўз навбатида аллақачон шаклланган дунёқараш тизимининг бир қисми бўлиши керак. Бу ерда биз фалсафани фан сифатида ўқитиш ва айтиш пайтда уни фикрлаш тарзи сифатида ўқитишнинг мумкин бўлган усуллари билан бирга келдик.

Ўз дунёқараш тизимини яратиш, албатта, шахсий жараёндир, аммо тизимлаштириш усуллари ва натижада пайдо бўлган тизимларнинг мумкин бўлган усуллари тавсиф ва ўрганиш учун жуда мос келади. Фалсафанинг дунёқараш функциялари ҳақида гапирганда, биз дунёқарашни аниқлаймиз ва

унинг асосий турларини номлаймиз, шунда биз уларнинг келиб чиқишини улар қурилган пойдеворга бориб тақалдик. Кейин биз тизимни ташкил этувчи тамойилларга - ҳар хил турдаги дунёқарашлар қуриладиган қонунларга ҳам эътибор қаратамиз. Ўз дунёқарашини шакллантириш учун фалсафий билимлар меваларидан фойдаланиш учун дунёқараш нима эканлигини ва уни принципиал жиҳатдан қандай шакллантириш мумкинлиги ҳақида яхши тасаввурга эга бўлиш керак.

Фалсафани ўрганишни бошлаган ҳар бир талаба аллақачон маълум бир дунёқарашга эга бўлиб, у ёки бу даражада тизимлаштирилган. Бундан ташқари, фалсафани ўрганишдан олдин ҳам баъзи талабалар у ҳақида ижобий ва салбий бўлиши мумкин бўлган тасаввурга эга. Ижобий қарашлар, масалан, алоҳида фалсафий матнлар ёки муаммолар билан танишиш натижасида юзага келиши мумкин, салбий умидлар эса кўпинча келажақдаги касб учун кераксиз бўлиб туюладиган мавзуга вақт ажратишни истамаслик билан боғлиқ. Ж.Дрекслер фалсафани ўқитишга оид мақоласида таъкидлаганидек, бундай нотўғри қарашлар нафақат мамлакатимизда, балки хорижда ҳам айрим талабаларга хосдир. "Фалсафа фойдасиз, у менга иш топишга ёрдам бермайди" - бу муаллифнинг фикрига кўра, энг кенг тарқалган ғоялардан бири бўлиб, бу, албатта, фанни ўқитиш ёки ўрганишни осонлаштирмайди ва муаммолар келтириб чиқаради [6]. Бундай нотўғри қарашлар, шунингдек, фалсафанинг ривожланишидаги бошқа кўплаб муаммолар нафақат кўплаб талабаларнинг асл дунёқарашининг парчаланиши билан боғлиқ. Агар шахсий дунёқараш тузилмаган бўлса, унда субъектнинг олдинги тажрибаси билан боғлиқ бўлмаган янги билимлар ўз ўрнини топа олмаслиги мумкин.

Ж.Дрекслер фалсафа курслари талабалари кўпинча ўзлари билан бирга олиб келадиган руҳий муносабатлардан бири сифатида "ғояларга контекстли бўлмаган ёндашув"ни [6] эслатиб ўтади. Агар шахснинг ўзи ҳаракатланиши учун қулай бўлган тузилмани шакллантиришга ҳалақит берадиган индивидуал вакилликлар ўртасидаги алоқаларни тушунмаслик нима? Ҳар қандай маълумотни қабул қилиш учун унинг потенциал олувчиси бунга тайёр бўлиши керак.

А. Моля аниқ кўрсатдики, ахборот сигнали ва шовқин ўртасида узатиш ва идрок қилиш ниятларидан ташқари бошқа фарқ йўқ. Шовқин - бу қандайдир сабабларга кўра рамз сифатида емас, балки жисмоний ҳодиса сифатида қабул қилинадиган сигналдир. Идрок етувчида декодлаш учун восита ёки ният йўқлиги сабабли у код сифатида қабул қилинмайди [7].

Фалсафий билимларни идрок этиш учун унга илова мавжуд бўлган тузилма керак. Агар дунёқараш тизими қурилмаган бўлса, унда воқеликни идрок этишнинг барча даражалари аниқ кузатилган - кундаликдан экзистенциалгача, фалсафани ўзлаштириб бўлмайди. Бу ерда бизда қандайдир доира бордек туюлади: бир томондан, тизимлаштирилган дунёқарашни қуриш фалсафани ўрганиш вазифаси, бошқа томондан, унинг зарурий шартидир. Шунга қарамай, фалсафа, эҳтимол, ўзини кўриб чиқишга қодир ягона соҳадир, шунинг учун у бу қарама-қаршиликни енгишга қодир.

ХУЛОСА

Маълумки, метод асосан мавзунини ташкил қилади, шунинг учун бизнинг фикримизча, фалсафа ўқитувчисининг вазифаси дунёқарашни тизимлаштириш ва унинг мумкин бўлган асосларини тадқиқ қилиш усуллари тақдим этишдир. Бу процедура, албатта, мутлақо шахсийдир ва ҳар ким буни ўзи қилади. Аммо, агар муваффақиятли бўлса, у барча алоҳида қисмлар (фалсафа, дин, фан, санъат ва бошқалар) ўзаро боғланган ва уларнинг ютуқлари шахсий қадриятга идеал тарзда қурилган контекст сифатида дунёнинг ўз расмини яратишга имкон беради ва шунингдек шахс тизими ва унинг бевосита ва узоқ муддатли мақсадларга эришиш учун мотивациясини шакллантиради. Бундай мавзу энди бирон бир соҳада тор профили мутахассис эмас. У ўзини қизиқтирган соҳаларда деярли чексиз ўз-ўзини таълим олиш имкониятига эга бўлади, чунки унинг ихтиёрида маълум бўлганлардан энг универсали бўлган маълумотлар билан ишлаш усуллари мавжуд. Бу, биз кўриб турганимиздек, фалсафа каби фанни ўқитиш ҳал қилиши керак бўлган асосий вазифалардан биридир.

REFERENCES

1. Ботирова Б.Т. Компетентностный подход и будущее социогуманитарного образования // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 4. История. Международные отношения. 2020.
2. Hegel G. W. F. On Teaching Philosophy at Universities. Works of Different Periods, in 2 Vol. Vol. 1. 1970.
3. Коменский Я. А. Великая дидактика. Изд- 3. - Смоленск: Государственное учебно-педагогическое издательство, 2019.
4. Мадаминов М. К. Как я понимаю философию [Men falsafani qanday tushunaman]. – М-Т: Прогресс-Yosh avlod, 2020.

5. Миронов В. В., Расулова Р.М. Современный образовательный процесс: по пути ли будущему экономисту с философией // Вестник Российского экономического университета имени Г. В. Плеханова. 2020. №3.
6. Drexler J. Philosophy for General Education: Teaching Introductory Environmental Ethics for Non-Majors // Teaching Philosophy. 2020. - Vol. 38 (3).
7. Моль А. Теория информации и эстетическое восприятие. - М.: Мир, 2019.
8. Сафарова Т. Р. К проблеме развития этнокультурного туризма в Узбекистане. Paradigmata poznani. 2. 2020 №2 сон. С. 23-26
9. Rustamkulovna, S. T. (2022). SOCIAL FACTORS OF ETHNOCULTURAL TOURISM IN UZBEKISTAN. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 10(4), 622-626.
10. Сафарова, Т. Р. (2021). ВЛИЯНИЕ ПАНДЕМИИ COVID-19 НА СОСТОЯНИЕ ЭТНОКУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМА В УЗБЕКИСТАНЕ. In Новые вызовы новой науки: опыт теоретического и эмпирического анализа (pp. 176-183).
11. Rustamkulovna, S. T. Genesis of Ethnocultural Tourism Historical and Philosophical Analysis. JournalNX, 453-459.
12. Сафарова, Т. Р. (2021). СОЦИАЛЬНЫЕ ФУНКЦИИ ЭТНОКУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМА И ЕГО ОСОБЕННОСТИ. Современные инновации, (1 (39)), 26-28.